

En landbrugets enhedsfront?

Af EBBE FOGED-NIELSEN

De samvirkende danske husmandsforeningers reaktioner på landbrugskrisen 1929-1933, med særligt henblik på forholdet til De samvirkende danske landboforeninger.

1. Indledning

Den økonomiske krise i 1930'erne ramte ikke mindst det danske hovederhverv, landbruget, hårdt. Ca. 1/3 af landets 3½ mio. store befolkning fandt deres beskæftigelse her, samtidig med at erhvervet tegnede sig for 75-80% af landets eksportindtægter. Hovedparten af landbrugseksporten var imidlertid koncentreret om England og Tyskland, hvilket indebar, at såfremt disse landes aftagerøve blev svækket, ville den danske økonomi blive alvorligt berørt.

P.b.a. den økonomiske verdenskrise slog vore traditionelle aftagerlande fra omkring 1929 ind på en selvforsyningsøkonomi. Hos dansk landbrug blev disse autarkibestræbelser opfattet som afsætningsvanskeligheder og senere en krise; priserne på landbrugsprodukter faldt, medens erhvervets omkostninger stort set forblev uændrede. Disse vanskeligheder stillede store udfordringer til det traditionelt liberalistisk indstillede erhverv og dets organisationer¹.

Danske landbrugere var omkring 1930 ikke nogen homogen masse, men opsplittet på en lang række organisationer, hvoraf de to største og betydeligste var De samvirkende danske Landboforeninger (D.s.d.L.) og De samvirkende danske Husmandsforeninger (D.s.d.H.). Disse to organisationer var enige i frihandelsprincippet og samarbejdede desuden om mange faglige opgaver, men i deres respektive sociale syn var de næsten fjendtligt indstillede. Ved siden af sit faglige program havde D.s.d.H. nemlig også synspunkter på det sociale område. På det jord- og skattepolitiske område var D.s.d.H. præget af Henry Georges ideer om samfundets ret til de samfundsskabte værdistigninger, hvortil kom andre sociale retfærdighedskrav. Dette forhold bidrog til idelige kollisioner de to organisationer imellem, men erhvervets vanskeligheder i slutningen af 1920'erne og igennem 30'erne bragte for en tid, ihvertfald formelt, de to landbrugsorganisationer ind i et mere intimt samarbejde m.h.p. at harmonisere de divergerende

1. Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark, bd. 2, 1914-1970, København 1974. Erling Olsen: Danmarks økonomiske historie siden 1750. København 1967. Passim.

opfattelser, således at »et enigt landbrug« overfor regering, lovgivningsmagt og offentlighed med større vægt kunne fremføre krav om lettelser og begunstigelser til det betrængte erhverv.

Denne artikel vil søge at belyse, hvorledes husmændene (D.s.d.H.)² reagerede på krisefænomenerne m.h.p. at fastslå, hvilke faktorer, der motiverede dem til, trods store betænkeligheder, at tage de skridt, der førte til et formaliseret samarbejde med D.s.d.L. i Landbrugsrådets regi fra 1932. Derudover vil der blive taget stilling til, hvorvidt dette formaliserede samarbejde også fik et reelt indhold.

Indtil for ganske få år siden var mellemkrigstiden for Danmarks vedkommende ikke systematisk behandlet i den videnskabelige historieskrivning. De seneste års stærkt stigende interesse for kriseproblematik i almindelighed og 30'ernes krise i særdeleshed har imidlertid givet sig udslag i en jævnt flydende strøm af fremstillinger omhandlende forskellige aspekter af 30'erne³.

En gennemgang af den foreliggende litteratur afslørede imidlertid, at D.s.d.H.'s reaktioner på landbrugskrisen, i perioden 1929-1933, på ingen måde har været underkastet en systematisk undersøgelse. Flere forskere har berørt husmændenes reaktioner, men oftest i sekundær forbindelse og på et måske usikkert kildegrundlag. Den anførte usikkerhed omkring den tidligere forsknings kildemateriale og -henvisninger, gør det rimeligt at foretage en selvstændig analyse af D.s.d.H.'s holdninger og reaktioner, væsentligst p.b.a. bevægelsens eget materiale.

Den overordnede problemstilling er: D.s.d.H.'s reaktioner på landbrugskrisen 1929-1933, med særligt henblik på forholdet til D.s.d.L. – For at afklare denne problemstilling må imidlertid følgende væsentlige spørgsmål belyses: Hvornår og hvordan erkendte D.s.d.H., at der var tale om en landbrugskrise? Hvilken kriseopfattelse havde D.s.d.H. og hvilken politik anså man for opportunt til imødegåelse af krisens virkninger? Hvilke politiske muligheder var til stede for at få disse synspunkter imødekommet? Hvorledes var grundlaget i 1931 for dannelsen af »en landbrugets enhedsfront« og hvorfor brød forhandlingerne sammen? Hvilke faktorer bevirkede, at D.s.d.H. indledte et tættere samarbejde med D.s.d.L. fra juni 1932 i Landbrugsrådets regi og hvad omfattede dette

2. D.s.d.H. benyttes overvejende som synonym for D.s.d.H.'s ledelse (bestyrelse og/eller forretningsudvalg). Iflg. egne vedtægter (§ 4) bestod forretningsudvalget af formændene for de seks provinsielle samvirksomheder (Bornholm, Fyn, Jylland, Lolland-Falster, Sjælland og Sønderjylland), der tilsammen dannede D.s.d.H. (§ 1). Bestyrelsen bestod af forretningsudvalget suppleret med en fynbo, fire jyder og to sjællændere samt en juridisk konsulent (§ 3), ialt fjorten medlemmer. Bestyrelsen kunne tage alle spørgsmål op, der var af interesse for husmandsbevægelsen og kunne til enhver tid rette henvendelse til regering, rigsdag og offentlighed om sådanne spørgsmål. (§ 5).

3. Bl.a.: »Krise och krispolitik i Norden under mellonkrigstiden«, Uppsala 1974, Vagn Dybdahl m.fl.: »Krise i Danmark. Strukturændringer og krisepolitik i 1930'erne«. København 1975. John Braskhøj m.fl.: »Det danske klassesamfund 1920 til 1940. Århus 1976.

samarbejde? Hvordan lykkedes det at opnå »et enigt landbrug« i januar 1933 og i hvilket omfang blev D.s.d.H.'s synspunkter imødekommet ved de politiske forlig i januar og december 1933?

Materialet til belysning af disse spørgsmål er væsentligst skaffet fra D.s.d.H.'s arkiv, samt fra bevægelsens tre blade. Den sjællandske samvirksomhed udgav: »Husmanden« (Hmd.), den jyske: »Husmandshjemmet« (Hmd.hj.) og den fynske: »Den fynske Husmand« (D.f.H.).

2. Krisen slår igennem

Forhandlingsklimaet mellem de to landbrugsorganisationer var ikke det bedste, da krisen blev mærkbar for landbruget. Dette beroede på flere forhold. I april 1929 blev venstreregeringen, Madsen-Mygdal, afløst af det socialdemokratiske radikale, ministerium, Stauning-Munch. – Den nye regerings politik var mere i overensstemmelse med husmandsbevægelsens traditionelle krav og ønsker på det jord- og skattepolitiske område end den afgåede havde været⁴.

Allerede d. 13. november 1929 fremsatte den socialdemokratiske landbrugsminister, Kr. Bordings, et lovforslag om tilvejebringelse af jord og fortsat udstykning⁵. – Regeringens imødekommelse af husmandsbevægelsens krav medvirkede i høj grad til at skærpe modsætningerne mellem husmændene og bønderne. Det var navnlig principperne om adgang til ekspropriation af jord (§ 4 i »Forslag til Lov om Erhvervelse af Jord til Oprettelse eller Udvidelse af mindre Landbrug og til Byggepladser m.v.«) og udstykning med statsstøtte i det »offentlige Fæstes« form (»Forslag til Lov om Vilkaar for Overtagelse af Jord i offentligt Eje«), som landboforeningsfolkene yndede at kalde statshusmandsbrugene, der var anstødsstenene.

I flere udtalelser protesterede landboforeningerne mod regeringens planer⁶ og selv om sekretær Himmelstrup⁷ på de jyske landboforeningers delegeretmøde i oktober 1929 udtrykte håbet om sammenhold de to organisationer imellem⁸, syntes det vanskeligt at se, hvordan et samarbejde reelt lod sig praktisere, når D.s.d.L. direkte modsatte sig D.s.d.H.'s sociale program.

Tysklands protektionistiske handelspolitik gennem 1920'erne blev yderligere strammet til ugunst for dansk landbrug med en ny toldlov samt veterinærforanstaltninger (mælkekontrol, tuberkulosebekæmpelse, reduktaseprøver) fra omkring nytår 1930. I den anledning udbad landbrugsministeriet sig Landbrugsrådets samt D.s.d.H.'s syn på, hvilke midler, de mente, kunne tages i anvendelse til problemernes løsning. Regeringen så gerne en fællesudtalelse, men på et møde i

4. D.s.d.H.'s arkiv, breve af 10./11. og 6./12. 1928 samt Protokol 9./11. og 14./12. 1928. Stauning-Munch-regeringens programudtalelse af 14. maj 1929.

5. Rigsdagstidende, 1929/30, A. sp. 2859, 2877. Bordings fremsættelse af jordlovsforslag d. 13. november 1929.

6. Uttalelse fra D.s.d.L., d. 14. marts 1930, optrykt i D.s.d.L.'s beretning 1929/30, pp. 83-84.

8. D.s.d.L.'s beretning 1928/29, p. 44.

landbrugsrådet d. 8. september 1930 gjorde præsidenten, P. P. Pinstrup, opmærksom på, at dette måtte kræve én fælles organisation¹¹, hvilket reelt betød, at D.s.d.H. måtte indtræde i Rådet. Dette var husmændene imidlertid endnu ikke rede til, hvilket nok skyldtes, at reaktionen hos husmændene, på de svigtende afsætningsmuligheder, var afventende. Hverken i D.s.d.H.'s fortrolige forhandlinger eller i bladenes artikler sporedes der igennem året 1930 tegn på, at man opfattede vanskelighederne som en begyndende langvarig og dybtgående krise.

Udenrigsminister P. Munch, der besad en betydelig indsigt i internationale handelsforhold, rammer nok den udbredte indstilling blandt landmændene ganske godt, når han skriver: »Følgerne af Udviklingen i Tyskland begyndte at vise sig for vort Landbrug i Løbet af 1930, men det betalte sig endnu ganske godt, at øge Svineproduktionen og dermed Flæskeeksporten til England ved Hjælp af indført Majs. Landmændene havde en Følelse af, at det gik ganske godt. Blev den økonomiske Krise, der havde ramt de fleste Lande, ikke længere end saadanne Kriser plejede at blive, da kunde det danske Landbrug regne med ved Hjælp af sin overlegne Produktionsevne at kunne klare sig tilfredsstillende igennem«¹². – Endnu gik det »ganske godt«. P.g.a. det veludviklede produktions- og afsætningsapparat kunne landmændene stadig i 1930 kompensere for et midlertidigt afsætningssvigt ved forøgelse af en anden produktionsgren, især svineproduktion, der såvel tids- som omkostningsmæssigt så afgjort var den mest flexible.

»Men«, fortæller Munch videre, »... fra Efteraaret 1930, da Prisfaldet for Alvor naaede Flæsket, ændredes Billedet. Danmark var jo ikke det eneste Land, hvor Produktionen af de forædlede Landbrugsprodukter sattes op; Kornprisernes Fald virkede i saa Henseende ens overalt, og Resultatet blev en overmaade stor Tilførsel til det prisbestemmende engelske Marked. Prisen paa Bacon faldt da fra 152 Øre pr. Kg i December 1929 til 91 Øre i December 1930 og 32 Øre i December 1931«¹³.

D. 5. januar 1931 afholdt de sjællandske husmænd formandsmøde, hvor krisen blev erkendt som en realitet. Formanden, N. P. Andreasen, fremhævede i sin beretning, at muligheden for at komme nødstedte landbrugere til undsætning lå i en rentenedsættelse. Skattenedsættelse og/eller omlægning af skat fra forbrug til jord anså Andreasen ikke for politisk gennemførligt¹⁵. Niels Frederiksen, der var indbudt som taler, fastslog, at krisen ikke burde imødegås via produktionsbegrænsning; tværtimod opfordrede han husmændene til at tage hjem og producere videre og bedre for derved at slå konkurrenterne ud på verdensmarkedet¹⁷. – Husmændene havde sandet, at der herskede kriselignende tilstande, men krisens

11. Landbrugsraadets Virksomhed 1930, referat af mødet d. 8. sept. 1930, p. 9 og svarudtalelse, pp. 59-60.

12. Peter Munch: Erindringer 1924-1933. Bd. V. København 1964. P. 220.

13. Ibid.

15. Referat i Hmd., 18. jan. 1931, pp. 35-37.

17. Ibid.

omfang og dybde var langtfra erkendt til bunds, hvilket gav sig udtryk i de forskelligartede vurderinger af krisens årsager samt midler til dens imødegåelse.

De begyndende krisefænomener gjorde mange landmænd urolige og utilfredse – sindstilstande, som den nye agrarbevægelse, L.S. opsamlede og kanaliserede med det resultat, at mange landbrugere, måske næsten i en panikstemning, tilsluttede sig denne organisation.

De etablerede landbrugsorganisationer, D.s.d.L. og D.s.d.H. følte sig truet og dermed tvunget til at vise resultater, idet de ikke var til sinds at opgive deres rolle som erhvervets fuldgyldige forhandlere. D.s.d.H. havde folketingsflertallet og regeringen på sin side, men ikke Rigsdagens flertal. Skulle der skabes flertal, også i Landstinget, var det nødvendigt, at enten de Konservative eller Venstre lagde deres stemmer til og af disse to partier forekom det mest hensigtsmæssigt at satse på Venstre, som »bøndernes parti«. – Med de kontakter, der eksisterede, mellem D.s.d.L. og partiet Venstre p.d.e.s. og D.s.d.H. og regeringspartierne p.d.a.s., var det denne akse, det hele drejede sig om. Kunne D.s.d.H. og D.s.d.L. enes, kunne der med næsten sikkerhed skabes flertal for landbrugsvenlige initiativer i Rigsdagssammenhæng.

Men kunne D.s.d.H. og D.s.d.L. blive enige om midler til afbødning af krisens virkninger? – Begge organisationer var klar over, at deres troværdighed og indflydelse, som landbrugserhvervets fuldgyldige forhandlere stod på spil, så forsøget blev gjort i løbet af det første halvår i 1931.

3. Tilnærmelsesforsøg mellem organisationerne i 1931

Ved nytårstid 1931 erkendte landbrugsorganisationerne, at erhvervet var i en kriselignende situation. Spørgsmålet var blot, hvorvidt disse tvangsmomenter endnu i foråret 1931 var af en sådan styrke, at de kunne formå hovedorganisationerne til at ofre principper for at opnå enighed – hvor langt var man parate til at gå?

På et møde d. 27. december 1930 havde de lolland-falsterske landbo- og husmandsforeninger sammen formuleret en fælleshenvendelse til D.s.d.L. og D.s.d.H., hvori hovedorganisationerne blev opfordret til at træde i samarbejde »... for at tage under Overvejelse, hvad der kan gøres for at hjælpe Landbruget under de for Tiden vanskelige Forhold«¹⁹. Fra de provinsielle organisationer på Lolland-Falster foreslog man selv rentenedsættelse, udsættelse med afdrag på prioritetslån samt nedsættelse af skatter og afgifter. Herudover pegede man på misforholdet mellem landbrugets svigtende indtjeningsmuligheder og andre erhvervs priser, lønninger og honorarer²⁰. Forslagene tog altså primært sigte på nedbringelse af landbrugets omkostninger, herunder krav til andre erhvervsgrupper om lønstop eller -nedgang.

Henvendelsen blev positivt modtaget i de respektive landsorganisationer og et

19. D.s.d.L.'s beretning 1930/31, p. 54.

20. Ibid.

fællesmøde mellem de to landøkonomiske organisationer blev berammet til d. 22. januar 1931²¹. – Drøftelserne her blev indledningen til en livlig mødeaktivitet mellem de to organisationer i løbet af det første halvår i 1931.

Fællesmødet d. 22. januar 1931 mundede ud i en fællesudtalelse, hvori det blev fastslået, at landbrugets forhold nu var sådanne, at de måtte betegnes som en »Krise«, og om grundene hertil, var man enige om at fastslå: »... at Krisens Aarsag først og fremmest maa søges i den Kendsgerning, at Landbrugets Udgiftspristal staar i et aabentbart Misforhold til Priserne paa de Produkter, Landbruget producerer og afsætter, idet Pristallet for Landbrugets Udgifter i det hele og store ligger 100 pct. højere end det bestaaende Pristal for Landbrugets Produkter«²².

I alt væsentligt var det her landboforeningernes krisesyn, der slog igennem, nemlig at der var tale om indenlandske problemer. Det synes mærkeligt, at de synspunkter, der tidligere havde været fremhævet i husmandsbladene m.h.t. krisetilstandene i vore største aftagerlande, England og Tyskland, og det heraf afledte afsætningssvigt, end ikke blev nævnt. – Man valgte åbenbart, at erkende sin afmagt overfor internationale sammenhænge og betragte krisen som et isoleret dansk fænomen, hvis løsning afgang af andre erhvervskategoriernes løn- og pristilbageholdenhed eller -nedgang, så de blev bragt i overensstemmelse med landbrugets indtjening. – »Der maa finde en Tilpasning Sted, saa disse Pristal bliver sammenfaldende ...«, hed det i udtalelsen²³.

Fællesmødet d. 22. januar var blot tænkt som værende af orienterende art, hvor hovedlinierne blev drøftet og på tre udvalgmøder i marts, april, og maj gik man ned i detailspørgsmål, hvorefter man igen samledes til et fællesmøde d. 11. juni 1931. – I lighed med januar-mødet resulterede også dette møde i en fællesudtalelse, der må betragtes som en videreførelse af den første og dertil en opsamling, systematisering samt præcisering af de foranstaltninger, man havde drøftet på de tre mellemliggende møder.

»Tilpasningstanken« fra januar blev gentaget i en strammet form, idet man anså det for umuligt at påvirke de internationalt bestemte priser på landbrugets salgsprodukter. En »Tilpasning« måtte ske »... i Forbindelse med en dybtgaaende Sænkning af Priserne paa de Omraader, der tilsammen danner Landbrugets Udgiftspristal«²⁵. – Udtalelsen krævede sænkning af prisniveauet, skattelettelse, rentelettelse samt er særlig akkordordning, hvor det offentlige støttede den enkelte nødstedte landmand²⁶.

Udtalelsen blev tilstillet regeringen og dermed var forhandlingerne mellem

21. D.s.d.H.'s arkiv, 17. januar 1931.

22. D.s.d.H.'s arkiv, fællesudtalelsen af 22. januar 1931.

23. Ibid.

24. D.s.d.H.'s arkiv, 11. juni 1931.

25. Ibid.

26. Ibid.

D.s.d.L. og D.s.d.H. bragt til ende i første omgang. – I et langt stykke var der opnået enighed mellem de to organisationer, ihvertfald på overfladen. – Landbrugets rentabilitet skulle genskabes gennem nedbringelse af skatter og andre omkostninger, der tyngede erhvervet. Denne enighed til trods, viste udtalelsen imidlertid også grundliggende forskelligheder mellem de to organisationer, idet husmændene ikke undlod at fremføre deres præference for grundværdistigningsskyld fremfor personlige skatter, såfremt der skulle anvises dækning for afløsning af andre skatteformer.

P.b.a. 11. juni-udtalelsen indbød regeringen de to landbrugsorganisationer til et forhandlingsmøde på Christiansborg d. 21. juli²⁷. Regeringen var repræsenteret ved Kr. Bording, Bertel Dahlgaard samt C. V. Bramsnæs, medens D.s.d.L. lod sig repræsentere ved sit forretningsudvalg og D.s.d.H. sendte sin bestyrelse²⁸.

På mødet blev fællesresolutionen fra 11. juni samt landbrugets hele økonomiske situation gjort til genstand for forhandling, men på et tidspunkt fremlagde Bording en skitse til kriselovgivning for landbruget med tilhørende forslag til dækning af de hermed forbundne udgifter for statskassen. Regeringen tilbød o. 25-30 mio. kr. til lettelse af skatter og renter gældende fra 1. oktober 1931 til 30. september 1932. Derudover var det regeringens opfattelse, at skattenedsættelsen ikke skulle gennemføres som en procentvis reduktion i de gældende ejendoms-skatter, men at lempelserne i første række måtte komme de landmænd til gode, der var hårdest ramte. Indenfor en vis grænse betød dette, at man fik større lettelser, jo større gældsbyrden var. Regeringen forestillede sig, at det ydede beløb til den enkelte landmand skulle udgøre 2% af den sum, hvormed den enkeltes prioritetsgæld oversteg den samlede nettoformue²⁹.

Regeringens tilbud om direkte landbrugstilskud harmonerede ikke med de synspunkter, der var fremsat i fællesudtalelsen, der havde plæderet for en generel sænkning af landbrugets omkostningsniveau. På den baggrund kunne det heller ikke undre, at ihvertfald D.s.d.L. vendte sig mod forslaget. Allerede dagen efter (d. 22. juli) udsendte D.s.d.L.'s forretningsudvalg en udtalelse, hvori det bl.a. hed: »Den Vej Regeringen gaar ved at tilbyde Understøttelse og Almisser til Landets Hovederhverv er et Forsøg paa at tilsløre de virkelige Vanskeligheder i vort Lands Økonomi«. –³⁰ – I modsætning til D.s.d.L. accepterede D.s.d.H. imidlertid regeringens forslag ud fra det gamle ord om, at »hurtig Hjælp er dobbelt Hjælp«. – Husmændene vedstod, at de 25-30 mio. kr. kunne blive af overmåde betydning for de hårdest ramte landmænd og angreb i denne forbindelse D.s.d.L. – »Hmd.hj.« mente således, at den egentlige modstand kom fra højfinansien³¹ og »Hmd« at den afvisende holdning var bestemt af »partitakti-

27. Indbydelsen optrykt i Hmd., 2. august, 1931, p. 487.

28. Ibid.

29. Regeringsforslaget optrykt i D.s.d.L.'s beretning 1930/31, pp. 60-62.

30. D.s.d.L.-udtalelsen af 22. juli 1931, optrykt i D.s.d.L.'s beretning 1930/31, p. 64.

31. Hmd., 9. august 1931, p. 499.

ske« interesser³². Den 12. august tilsluttede D.s.d.H.'s hovedbestyrelse sig i store træk regeringens oplæg³³.

På møder d. 13. og 19. august søgte regeringen og organisationerne at forene regeringsoplægget med organisationernes svar, hvilket var umuligt. D.s.d.L.'s repræsentanter fastholdt, at de af »principielle Grunde« ikke kunne tiltræde regeringsforslaget. Dermed var forhandlingerne definitivt afbrudt med negativt resultat³⁴.

Overfladisk var de to organisationer på fællesmøder i foråret 1931 nået til en ret høj grad af enighed, men ikke reelt. Den lille uafhængige bondes »splittedhed« blev under forhandlingsforløbet med regeringen evident. – Nok kunne husmændene gå med til en omkostningsdæmpning, men ikke hvis en sådan fik social slagside, hvilket der var lagt op til. Hertil kom at mange småbrugere var ude i akutte likviditetsvanskeligheder, hvorfor D.s.d.H. ikke kunne tillade sig den flothed at afvise økonomisk bistand.

Forhandlingssammenbruddet var således i virkeligheden en konsekvens af den polarisering, der indtraf i denne periode. D.s.d.L. blev trukket mod »højre« af L.S. Hertil kom at jordlovs kampen yderligere splittede parterne. Venstre og D.s.d.L. afviste udstykning efter 1919-princippet, hvilket fik D.s.d.H. til i højere grad at orientere sig mod »venstre« bl.a. derved, at organisationens sociale program skarpere blev markeret.

Forhandlingssammenbruddet i august 1931 betød, at fronterne mellem D.s.d.L. og D.s.d.H. nu var trukket så hårdt op, at der måtte ydre tvangsmomenter til for atter at tvinge dem til forhandlingsbordet. – I løbet af efteråret 1931 opstod situationer, der påkaldte sig fælles indgriben.

4. Kriseforliget i oktober 1931

I begyndelsen af september 1931 forelagde regeringen sine forslag til kriselove for Rigsdagen, og allerede d. 19. oktober kom der et forlig i stand mellem regeringspartierne og de Konservative, medens Venstre stod udenfor³⁵. Forliget gav noget over 30 mio. kr. til landbruget, men regeringen måtte som modydelse opgive deres traditionelle modstand mod indirekte skatter og afgifter³⁶.

Husmændene var ikke overvældende begejstrede for forliget, hvilket primært skyldtes dækningsformen³⁷, men til gengæld kunne man så hovere over, at partiet Venstre var sat udenfor indflydelse: »Hvem havde tænkt sig – ..., at naar Livsvigtige Spørgsmaal for det kriseramte Landbrug stod paa Dagsordenen, ville Afgørelsen, takket være Ledernes Partifanatisme, paatvinge sig uden om dette

32. Hmd.hj., 2. august 1931, pp. 365-66.

33. D.s.d.H.'s arkiv, Protokol, 12. august 1931.

34. D.s.d.L.'s beretning 1930/31, p. 68.

35. C. V. Bramsnæs: Erindringer. København 1965. Pp. 223.

36. Indirekte skatter på øl, benzin, silke samt æbler og pærer.

37. Hmd., 25. okt. 1931, p. 677.

Parti, ...«³⁸. – Netop heri lå forligets psykologiske værdi. – Kunne »gårdmands-partiet«, Venstre, der repræsenterede et anseeligt antal kriseramte landmænd, holde til at stå udenfor indflydelse på ting, der så vitalt angik en stor del af dette partis medlemmer og sympatisører?

Dansk landbrugs forhold forværredes i løbet af efteråret 1931 og nåede en foreløbig kulmination omkring nytåret 1932, hvor smøreksperten til Tyskland blev truet. Madsen-Mygdal gik til regeringen og bad om centralisering af valutahandlen for at sikre landbruget råstoffer³⁹. Samtidig accepterede Landbrugsrådet en sådan statsintervention og forlod dermed i realiteten den hidtidige frihandelslinie. – Dermed var der på dette vigtige gebet skabt overensstemmelse mellem D.s.d.L. og D.s.d.H. og vejen var åbnet for et tættere saodsætninger ikke endnu engang skulle blokere for et samarbejde, der nu var bydende nødvendigt⁴¹.

De aktuelle handelspolitiske vanskeligheder omkring nytåret 1932 var udslagsgivende m.h.t. husmændenes indtræden i Landbrugsrådet, men disse vanskeligheder udløste samtidig erkendelsen af, at krisen nu havde antaget sådanne dimensioner, at kræfterne måtte samles for at imødegå de værste virkninger. De grundliggende divergenser eksisterede stadig, men måtte vige for en tid i bestræbelsen på at søge landbrugserhvervet bragt mindst muligt skadet gennem de vanskelige tider.

L.S. havde flere gange søgt at få lov til at deltage i møder, hvor landbrugsministeren forhandlede med landbruget (= D.s.d.L. og D.s.d.H.), hvilket var blevet afvist. – Men var det fortsat muligt at afvise en organisation, der, i det mindste selv påstod, medlemsmæssigt at være større end de to »gamle«? – Fra regeringsside lå der utvivlsomt en klar interesse i, at få D.s.d.L. og D.s.d.H. forenet i Landbrugsrådet, der dermed ville tegne sig for hovedparten af landets landbrugere⁴². – Med de personlige bånd, der eksisterede mellem regering, rigsdag og de to »gamle« landbrugsorganisationer forekom det ikke usandsynligt, at beslutningen blev taget i god overensstemmelse, disse parter imellem. For regeringen betød det færre forhandlinger, en bedret parlamentarisk situation samt et alibi for at se bort fra L.S. – For de »gamle« organisationer, at de sikrede og befæstede deres stilling som landbrugets fuldgyldige forhandlere.

Den 17. juni 1932 kunne Landbrugsrådets ledende præsident, P. P. Pinstrup, byde de seks husmandsrepræsentanter velkommen med håbet om et »... forstaaende og loyalt Samarbejde under de vanskelige Vilkaar for dansk Landbrug, vi nu befinder os i«. ⁴³ – Hermed var L.S.'s muligheder for at øve splittende indflydelse afgørende beskåret. De »gamle« landbrugsorganisationer

38. Ibid.

39. Munch, op.cit., p. 273.

41. Referat i Hmd.hj., 22. november 1931, pp. 559-61.

42. Landøkonomisk Aarbog, div. årg., D.s.d.L. – D.s.d.H. ialt ca. 195.000 medlemmer ud af o. 205.000 landbrugere.

43. Landbrugsraadets Virksomhed, 1932, p. 544.

og regeringen havde overfor offentligheden legitimeret det berettigede i at se bort fra L.S. ved de for landbrugserhvervet vigtige og vitale forhandlinger, der først nu rigtig skulle til at begynde. D.s.d.H. havde undergivet sig »nødvendighedens Lov«.

5. På vej mod et enigt landbrug

I juni 1932 blev der indgået et kriseforlig, der fik tilslutning fra samtlige de fire gamle partier. De kriseramte landmænd blev tilgodeset i form af skatte- og rentelettelser⁴⁴, men åbenbart var det ikke tilstrækkeligt for allerede hen på efteråret viste behovet sig for nye tiltag, hvilket blev optakt til en politisk styrkeprøve mellem regering og opposition. Oppositionen ønskede diverse valutarestriktioner ophævet, medens regeringen fastholdt nødvendigheden af en central valutaregulering⁴⁵. Enighed kunne ikke opnås og regeringen udskrev nyvalg til folketinget⁴⁶.

Valget d. 16. november 1932 gav stor fremgang for Socialdemokratiet, medens Venstre blev den store taber. – For Venstre blev nederlaget en understregning af, at regeringspartierne havde konsolideret deres magt og for partiet var nu den eneste farbare vej, at give sig ind i et samarbejde med Socialdemokratiet og de Radikale. – Kunne denne tilnærmelse påvirke landbrugsorganisationerne til noget lignende?

I løbet af 1932 blev den tendens forstærket, at alle lande ville eksportere og ingen importere. Løseligt anslået regnede man med, at denne protektionistiske politik resulterede i en nedgang af verdenshandlen på 60% fra 1929 til 1932⁴⁷. – Dansk landbrugs priser nåede bunden, medens omkostningerne omtrent var ubevægelige. Afsætningsmulighederne blev yderligere indskrænket. 10%’s værditold i England samt præferencetillingen for Dominions, som resultat af Ottawa-konferencen; fortsættelse af agrarprotektionismen i Tyskland, indførselskontingenteringer i Frankrig samt skærpet told- og kontingenteringspolitik i Holland og Belgien var hovedårsagerne hertil⁴⁸. Denne protektionistiske politik medvirkede til at forøge arbejdsløsheden i industrisektoren. Ved slutningen af året 1932 var der i England op mod tre mio. arbejdsløse og i Tyskland omkring seks mio., hvilket naturligvis mærkbart svækkede disse markeders aftagerevne, ikke mindst af danske landbrugsprodukter⁴⁹.

Det var under indtryk af disse dystre kendsgerninger, at de to organisationsformænd, Hauch og Holdgaard, i julen 1932 optog kontakt med hinanden m.h.p. at få skabt en fælles holdning til nye kriselove for det betrængte erhverv.

44. Vagn Dybdahl m.fl. op.cit., p. 106.

45. Bramsnæs, op.cit., p. 232.

46. Den danske Rigsdag 1849-1949. København 1950-51, p. 499.

47. Landbrugsraadets Virksomhed, 1932, p. 7.

48. Ibid., pp. 10-11.

49. Ibid.

Formændenes initiativ blev positivt modtaget i de respektive topledelse og allerede d. 10. januar 1933 var D.s.d.L.'s forretningsudvalg og D.s.d.H.'s bestyrelse rede til at indlede forhandlingerne.

På et møde dagen i forvejen havde D.s.d.H.'s bestyrelse gennemdiskuteret de krav, man ville rejse fra husmandsside. Her var man enige om, at indlånsrenten burde nedsættes, at henstandsloven blev udvidet, gennemførelse af en gældsmatoriumordning samt udstykning af jord til husmandsbrug⁵¹.

Efter to dages forhandling mundede drøftelserne mellem D.s.d.L. og D.s.d.H. om aftenen d. 11. januar ud i en énstemmig udtalelse, som Hauch og Holdgaard dagen efter overrakte til statsminister Stauning samt pressen⁵².

I udtalelsen påpegede organisationerne nødvendigheden af, at landbrugets rentabilitet blev genskabt, hvilket måtte ske gennem en nedsættelse af omkostningerne samt en forøgelse af indtægterne⁵³. Derudover pegede udtalelsen på en rentesækning⁵⁴ samt en skattelettelse, herunder en nedsættelse af ejendomsskatterne⁵⁵. Yderligere krævede organisationerne, henstandsloven forlænget, akkordlovgivningen videreført samt oprettelse af nye husmandsbrug med konjunkturbestemt rente⁵⁶.

Naturligvis var udtalelsen et kompromis, men husmændene havde fået de fleste af sine krav med, hvorimod de havde bøjet sig m.h.t. ejendomsbeskatningen.

En gennemgang af det stenografiske forhandlingsreferat viser imidlertid, at når det lykkedes at nå frem til enighed, skete det ikke ved en massiv tilslutning, men fordi forhandlerne følte sig pressede til at fremvise et resultat⁵⁷. – Dette ydre pres kom bl.a. fra L.S. – Flere forhandlere gav udtryk for, at de igangværende drøftelser kunne komme til at betyde: »... Knald eller Fald for de gamle Landboorganisationer«⁵⁸. – Såfremt D.s.d.L. og D.s.d.H. ønskede at opretholde deres status, som landbrugets fuldgældige forhandlere, var det bydende nødvendigt, at man denne gang talte sig til rette.

Hertil kom, at der, ihvertfald implicit, også eksisterede et pres fra regeringsside. Hauch og Holdgaard havde ført samtaler med »... enkelte Ministre ... og fra Ministeriets Side havde man stærkt understreget Ønskeligheden af, at der kunne fremkomme en enig Indstilling fra de landøkonomiske Hovedorganisationer, en Indstilling, der da kunne danne Baggrund for kommende Lovforslag«⁵⁹. – Ligesom regeringen havde været interesseret i D.s.d.H.'s indlemmelse i Landbrugsrådet for at få en samstemmende landbrugsholdning, især til handelspolitikken, således var man åbenbart også ivrige efter at få de to etablerede organisationers tilslutning til indenlandske kriseløsninger for landbruget.

Det tættere samarbejde mellem organisations- og statsmagt gav sig samtidig

51. D.s.d.H.'s arkiv, Protokol, 9. januar 1933.

52. Fælleshenvendelsen af 11. januar 1933 i D.s.d.H.'s arkiv.

53. 54, 55, 56 *ibid.*

57. 58, 59 Forhandlingsreferatet fra 10.-11. januar 1933 i D.s.d.H.'s arkiv.

konkret udtryk ved handelsforhandlingerne i London, hvor repræsentanter for diverse interesseorganisationer (deriblandt Hauch og Holdgaard) deltog i den danske delegation. Dette var noget nyt og blev stærkt kritiseret i samtiden. Hauch har senere skrevet herom: »Jeg er i øvrigt ikke i Tvivl om, at det var rigtigt, at man havde de store økonomiske Interesser rigeligt repræsenteret. ... Dr. Munch havde fuld Forstaaelse heraf«⁶⁰.

Husmandsbladene udtrykte tilfredshed med fællesudtalelsen og følte sig forvisede om, at det initiativ, der her var taget, ville få overordentlig stor betydning for det kommende års kriselovgivning⁶¹. – Ét var imidlertid, at husmandsbevægelsens synspunkter havde vundet genklang i henvendelsen, noget andet om regering og rigsdag ville handle i henvendelsens ånd?

6. Omlægning af landbrugspolitikken

Natten mellem d. 29. og 30. januar 1933 blev det velkendte »Kanslergadeforlig« indgået mellem regeringspartierne og Venstre.⁶² Her enedes man om en devaluering af den danske krone i forhold til £ fra 20 til 22,50 samt en 1-årig forlængelse af de gældende overenskomster på arbejdsmarkedet⁶³. Udover disse hovedpunkter blev socialreformen gennemført og der blev opnået enighed om en maksimalrente for indlån samt at landbrugets faste ejendomsskatter skulle være konjunkturbestemte. Hertil kom en forlængelse af henstandsloven, gennemførelse af en moratorielov samt en fastlåsning af kødpriserne⁶⁴.

Kanslergadeforliget var i høj grad en rammeaftale og i løbet af foråret 1933 blev så forligets »ånd« udmøntet i kriselove. For de mindre landbrugere var mulighederne for henstand samt opnåelse af akkord af interesse. Dertil kom især lovene af 25. marts om oprettelse af mindre landbrug og statshusmænds mulighed for konjunkturbestemt rentebetaling samt loven af 21. februar, der gav landbrugsministeren bemyndigelse til at regulere svineproduktionen. En direkte efterkommelse af husmændenes krav om rentenedsættelse, var loven af 1. maj angående oprettelse af et krisefond og om nedsættelse af renten for bank- og sparekasseindskud m.v.⁶⁵

De nye principper på det landbrugspolitiske område fremgik via love af 31. marts, 15. maj og 20. maj omhandlende, sukker-, kartoffelmels-, og margarineordninger. Disse ordninger skulle på forskellige måder sikre producenterne af

60. Hauch (jfr. 76) op. cit. 15. sept. 1955, p. 17.

61. Hmd., 22. januar 1933, p. 35 og 37 samt Hmd.hj., 2. januar 1933, pp. 38-39.

62. Munch, op.cit., p. 299.

63. Ibid.

64. Ibid.

65. For de mindre landbrugere var især lovene af 25. marts 1933 om oprettelse af mindre landbrug og statshusmænds rentebetaling af interesse. Hertil kom lov af 11. marts om betalingshenstand og tillægslovene af 13. marts og 26. april om opnåelse af akkord. Derudover blev landbrugsministeren ved lov af 21. februar bemyndiget til at regulere svineproduktionen. Og endelig lov af 1. maj om oprettelse af en krisefond og om nedsættelse af renten for indlån.

disse varer en mindstepris⁶⁶. – Hermed havde man definitivt forladt frihandelsprincippet på disse områder. Hertil kom at andre produktionsgrene undergik en lignende ændring ved »Decemberforliget« samme år.

Det var ikke blide toner, der lød i husmandsbladene efterhånden som de enkelte kriselove dukkede op. Utilfredsheden samlede sig især omkring ejendoms-skatternes nedsættelse, som man fandt, først og fremmest ville blive til fordel for storlandbruget samt rentenedsættelsen, hvis virkning, man mente, ville udeblive⁶⁷. – Også i D.s.d.H.'s ledelse var man klar på, at kriselovene ikke fik den virkning, man havde håbet⁶⁸. Skuffelsen herover gjorde vel sit til den megen tale om »arbejder-bonde-samarbejdet« i sommeren 1933. – Var Kanslergadeforligets økonomiske betydning for husmænd (og ikke mindst for industriarbejdere) begrænset og overskuelig, kunne selve forligets resultater sløres ved at fremholde det faktum, at det var lykkedes at få en samlet løsning for industri og landbrug, som et nyttigt resultat i sig selv⁶⁹.

Landbrugets fortsatte afsætningsvanskeligheder foranledigede landbrugsministeriet til i en henvendelse til Landbokommissionen af 1931 at bede denne om at tage under overvejelse, hvilke foranstaltninger, der måtte træffes for at regulere landbrugsproduktionen, der var nødvendiggjort af de vanskelige afsætningsvilkår. (Skrivelse af 30. maj 1933)⁷⁰. – Hele sommeren igennem drøftede kommissionen spørgsmål om svineregulering samt prishævende foranstaltninger i andre produktionsgrene⁷¹. – Denne diskussion smittede af i husmandskredse, hvor især tankerne om en kornordning (sikring af minimalpriser til det kornproducerende landbrug) blev heftigt diskuteret og kritiseret. I adskillige resolutioner afviste husmændene tankerne om en kunstig fordyrelse af kornet⁷². Så sent som i juli afviste landbrugsministeren også korntold, idet noget sådant kun ville være til fordel for de største jordejere. Ifølge Bording ville korntold kun betyde »... Penge ud af Lommen for Husmænd, da de sikkert aldrig vil komme til at sælge korn, men er Købere ...«. »For Husmænd er det da fuldstændig økonomisk Selvmord at gaa med til at kræve Korntold«. »Korntold er først og fremmest en Fattigmandsbeskatning«, hævdede Bording – i juli⁷³.

I begyndelsen af september måned stillede Landbokommissionen forslag om svineproduktionens regulering, praktiseret ved tildeling af kvoter, om en afgift på indført korn og foderkager, der skulle hæve den meget lave kornpris, om en

66. Ibid.

67. Hmd., 12. febr., 1933, pp. 83-84 og 16. april 1933, p. 228.

Hmd.hj., 28. maj 1933, p. 257.

68. Hmd.hj., 4. juni 1933, pp. 269-70.

69. Referat i Hmd., 20. august 1933, pp. 517-20, Hmd., 30. juni 1933, p. 469 og Hmd.hj., 4. juni 1933, p. 270.

70. Beretning afgivet af Landbokommissionen af 1931. København 1934. P. 14.

71. Ibid.

72. Hmd., 30. juli 1933, p. 467.

73. Hmd., 20. august 1933, pp. 534-35.

smørordning, der skulle hæve prisen på hjemmemarkedet, alt under forudsætning af, at rentesænkningen blev videreført⁷⁴. – Men allerede forud herfor havde regeringen imidlertid afæsket de landøkonomiske organisationer deres mening om de påtænkte foranstaltninger. D.s.d.H. tog stilling til forslagene i august måned.

På et bevæget fællesmøde d. 28. august i Odense tilsluttede D.s.d.H. sig i en udtalelse hovedlinierne i et svinereguleringsforslag. Yderligere billigede man en udbygning og videreførelse af kød- og kreaturordningen. Endelig kom det springende punkt: Kornordningen. – Under hensyn til de »Dumpingpriser«, hvortil der blev indført korn, var husmændene villige til gennem en centralfond at medvirke til fastsættelse af en kornpris på 10 og 12 kr. pr. 100 kg (henholdsvis foder- og brødkorn). Som betingelse for at medvirke skulle kornpriserne dog sættes i forhold til flæskepriserne og det beløb, der indkom ved køb af det udenlandske korn skulle fordeles til det producerende landbrug på en for det mindre landbrug tilfredsstillende måde. Derudover skulle en senere forhøjelse af mel- og brødpriiser undgås. Som en ufravigelig betingelse anførte husmændene, at svinereguleringsforslaget ikke blev ændret til ugunst for det mindre landbrug samt at der yderligere blev gennemført en betydelig rentesækning omfattende alle former for pengeudlån og at renterne blev gjort konjunkturbestemte⁷⁵.

Når husmandsbevægelsens ledende folk var i stand til at tale for en korntold hang det efter al sandsynlighed sammen med en frygt for, at det store korndyrkende landbrug i kraft af de faldende kornpriser ville omlægge deres produktion til svineavl og dermed påføre husmændene hård konkurrence⁷⁶. Husmandsførerne overvandt deres betænkeligheder, men var samtidig klar over, at denne tilslutning ville vække alvorlig modstand blandt basiselementerne. Og den negative reaktion udeblev ikke. Et enkelt læserbrev kan sammenfatte den byge af vredesudbrud, der lød i bladenes spalter. Den pågældende skribent mente, at ordet »Dumpingpriser« var en protektionistisk frase, som hørte hjemme i et konservativt valgopråb og ikke i en husmandsresolution. – »I alle Tilfælde er Kampen for Protektionismens og Storlandbrugets Særinteresser nu ført direkte ind i Husmandsbevægelsen – tilsyneladende ved dennes egne Førere«⁷⁷.

74. Beretning afgivet af Landbokommissionen af 1931, op.cit., p. 233.

Den 2. sept. 1933 afgav Landbokommissionen indstilling til landbrugsministeriet om kriseforanstaltninger. Den 19. sept. forelagde regeringen sine kriseforslag i folketinget. Dette lovkompleks omfattede foruden Landbokommissionens forslag om korn-, kød-, smør-, og flæskeordninger, bl.a. et forslag om renteskat. Da Venstre og Konservative krævede landbrugshjælpen gennemført isoleret, hvad regeringen ikke ville gå med til, endte kriseforhandlingerne mellem regeringspartierne og oppositionen på dette tidspunkt uden resultat.

75. D.s.d.H.'s arkiv, 28. august 1933.

76. Henrik Hauch: Erindringer. (Trykt i Ugebladet »Landet« i perioden 21. april 1955 – 1. marts 1956), 1. sept. 1955, p. 11.

77. Hmd.hj., 19. november 1933, p. 568.

Den 9. december 1933 lykkedes det endelig regeringspartierne, at få Venstre inddraget i et forlig p.b.a. Landbokkommissionens indstilling. Kriseforanstaltningerne bestod bl.a. af nogle »ordninger« (korn-, kød-, smør- og margarineordninger), der alle havde til hensigt at hæve landbrugets hjemmemarkedspriser⁷⁸. Hertil kom for landbrugets vedkommende bestemmelser om konverteringslovens gennemførelse samt forlængelse af akkord- og indefrysningsloven. Kun korntoldloven var ny.

Kritikken fra husmandsbevægelsens basiselementer m.h.t. korntolden er allerede omtalt, da D.s.d.H. i august gav sin tilslutning. Kritikken blev nu efter forligets indgåelse kraftigt intensiveret. Foruden selve korntolden og D.s.d.H.-ledelsens accept, rettede utilfredsheden sig mod forligets dækningsform, der indbefattede inddirekte skatter. Derudover mente man, at lovene hårdt ramte det mindre landbrug »og hele den arbejdende Befolkning – særlig dem med mange Børn«, i hvilken sammenhæng der blev peget på, at især margarineafgiften var en asocial foranstaltning⁷⁹.

Året 1933, der indledtes med »et enigt landbrug« og som følge heraf en kortvarig optimisme, endte i den sorteste pessimisme og den kraftigste opposition fra husmandsbevægelsens basiselementer.

7. *Sammenfatning*

Den økonomiske verdenskrise, der satte ind fra efteråret 1929, slog først for alvor igennem for dansk landbrug omkring nytåret 1931. I løbet af det første halvår i 1931 forsøgte de to store landbrugsorganisationer, D.s.d.L. og D.s.d.H. at nå frem til en fælles holdning overfor erhvervets vanskeligheder. Forsøget på skabelsen af »en landbrugets enhedsfront« lykkedes formelt også, idet man nåede frem til en fællesudtalelse, der primært plæderede for »tilpasningstanken«, altså et krav om at landbrugets udgifter blev sænket.

Den socialdemokratisk-radikale regering ville imidlertid ikke gå med til noget sådant, men tilbød istedet direkte landbrugstilskud på 25-30 mio. kr. – D.s.d.L. ønskede ikke at modtage »almisser« fra det offentlige og sagde nej tak til regeringens tilbud. D.s.d.H., derimod, mente at tilskuddet ville være en god hjælp for de betrængte landmænd og accepterede, hvilket de ud fra deres sociale grundholdning også havde lettere ved. I august 1931 gik landbrugsorganisationerne hver sin vej. Den formelle enighed kunne ikke længere dække de reelle modsætningsforhold, der bundede i forskelligt syn på jord-, skatte- og socialpolitiske forhold.

Landbrugets vanskeligheder fortsatte imidlertid og omkring nytår 1932 gik liberalismens bannerfører, Madsen-Mygdal, til regeringen og bad om en regulering af valutahandlen for at sikre råstoffer til landbruget. Også Landbrugs-

78. Hmd., 17. december 1933, p. 787.

79. D.s.d.H.'s arkiv, 15 resolutioner indsendt fra kreds- og amtsorganisationer i perioden januar-februar 1934.

rådet gav udtryk for nødvendigheden af en valutacentralisering, hvorved der på dette vigtige område var skabt overensstemmelse mellem D.s.d.L. og D.s.d.H., der allerede i november havde accepteret en valutaregulering. Dermed var vejen også åbnet for D.s.d.H.s indtræden i Landbrugsrådet.

I juni 1932 indtrådte D.s.d.H. i Landbrugsrådet, fordi dette organ bedre end D.s.d.H., alene, magtede at imødegå de handels- og afsætningsmæssige vanskeligheder. Hertil kom regeringens interesse i, at kunne nøjes med at hente indstilling og sagsekspertise fra et sted og dermed ignorere de højt artikulerede krav fra L.S. Når det på det handels- og afsætningsmæssige område, lykkedes at nå frem til »et enigt landbrug« hang det tillige ikke mindst sammen med egenskaber og vilje hos de to organisationsformænd, Hauch og Holdgaard.

Dette samarbejde fik en pendant på det mere indrepolitiske plan. Efter to dages forhandling (d. 10.-11. januar 1933) kunne D.s.d.L. og D.s.d.H. nemlig d. 12. januar gå til statsministeren og præsentere et enigt landbrugs syn på kommende kriseforanstaltninger for landbruget. Disse synspunkter blev for en stor del inkorporeret i »Kanslergadeforliget«. Igen spillede Hauch og Holdgaard en central rolle for opnåelsen af enighed. Hertil kom at begge organisationer var sig presset fra L.S. bevidst.

P.b.a. indstilling fra Landbokommissionen blev landbrugsproduktionen fuldstændig omlagt i løbet af 1933. Dette skete gennem diverse »ordninger«, der betød regulering af bestemte produktionsgrene samt prishævende foranstaltninger, der sikrede minimalpriser på hjemmemarkedet. Landbrugets organisationer accepterede og medvirkede ved disse indgreb og opgav dermed endnu en traditionel liberalistisk position.

Ved indgangen til 1933 fremstod der, såvel formelt som reelt, et enigt landbrug. Året 1933 betød indledningen til en restitutionsperiode for dansk landbrug, men det skete på bekostning af den friheds- og frihandelslinie, der havde været erhvervets adelsmærke i den forudgående 50-årige periode.

Da D.s.d.H. i august 1933 tilsluttede sig det kornproducerende landbrugs krav om minimalpriser med tilsvarende begunstigelser for husmandsbruget, rejste der sig et ramaskrig fra menige D.s.d.H.-medlemmer. Kritikken, der først tog af hen i sommeren 1934, var den voldsomste og mest dybtgående i denne periode. Her var virkelig tale om en radikalisering først og fremmest blandt basiselementerne, men helt op i D.s.d.H.'s hovedledelse sporedes der usikkerhed om, hvorvidt det man tilsluttede sig også var rigtigt.

D.s.d.H. gav køb på fundamentale synspunkter, accepterede statsintervention, forlod frihandelstanken, opgav retten til frit at producere samt tilsluttede sig det værste af alt, nemlig korntold samt nedsættelse af ejendomsbeskatningen. Samtidig var de traditionelle grundskyldskrav fjernere end nogensinde fra virkeliggørelse.

De forskellige »ordninger« havde social slagside og kornordningen var først og fremmest en økonomisk håndsrækning til det store landbrug. D.s.d.H.'s mål var imidlertid ikke at styrke højfinansien, men man blev tvunget til det. D.s.d.L. ville

ikke støtte en svineregulering, der tog hensyn til det mindre landbrug; medmindre D.s.d.H. accepterede kornordningen, og på Rigsdagen ville det være umuligt isoleret at løse det mindre landbrugs specielle problemer.

D.s.d.H. solgte ud af sine principper for at opnå en kortfristet økonomisk bistand til småbrugerne, men det var ikke blot hos D.s.d.H., der i disse år blev vendt op og ned på mange fastgroede begreber. – Samfundets struktur var for alvor under forvandling. Landbrugets hidtidige dominans var vigende til fordel for andre erhvervsgrupper og i juni 1934 konstaterede den tidligere udstykningsforkæmper, landbrugsminister Kr. Bording, at familiebrugets rolle var udspillet. Heri fik han nu ikke ganske ret.

Summary

The economic world crisis, which began in the fall of 1929, first seriously hit Danish agriculture as late as at the beginning of 1931. Throughout the first half of 1931 the two big agricultural organizations, The Federation of Danish Agricultural Societies («De samvirkende danske Landboforeninger») and The Federation of Danish Small Holders' Societies («De samvirkende danske Husmandsforeninger»), tried to reach a common stand concerning the occupation's problems. The attempt to create »an agricultural united front« was formally successful, in that a joint statement was agreed upon, which above all called for »readjusted thinking,« that is, an appeal for business expenses to be reduced.

The Social-Democratic Radical government would, however, not go along with such a request, but offered instead direct agricultural subsidies at 25-30 million kroner. The Federation of Danish Agricultural Societies did not want to accept »charity« from the public and said no thank you to the government's offer. The Federation of Danish Small Holders' Societies, on the other hand, believed that the subsidy would be a good help for the hard-pressed farmers and accepted, which for them was easier on account of their social beliefs. In August 1931 the agricultural organizations went each their own way. The formal unity could no longer cover over the actual antagonism, which was the result of differing views about cultivation, taxes, and socio-political conditions.

Meanwhile there continued to be difficulties, and around the beginning of 1932 liberalism's leading figure, Madsen-Mygdal, asked the government for a regulation of foreign exchange in order to secure raw materials for agriculture. The agricultural advisory council also voiced the need for a control of exchange, whereby agreement concerning this important matter was reached between The Federation of Danish Agricultural Societies and The Federation of Danish Small Holders' Societies, which had already accepted a control of exchange in November. Hereby the path was clear for The Federation of Danish Small Holders' Societies' entry into the Agricultural Council («Landbrugsrådet»).

In June 1932 The Federation of Danish Small Holders' Societies came into the

Agricultural Council, because this agency had, more than the Federation by itself, the strength to face the trade and market difficulties. In addition the government was interested in drawing advice and occupational expertise from one source and therewith ignoring the vociferously articulated demands from the Farmers' Union («Landbrugernes Sammenslutning»). When, in the trade and marketing area, »a united agriculture« was finally reached, the unity was due not least to the two organizations' leaders, Hauch and Holdgaard.

This collaboration was continued at a more domestic level. After two days of discussion (the tenth and eleventh of January, 1933), The Federation of Danish Agricultural Societies and The Federation of Danish Small Holders' Societies met with the prime minister and presented a unified agricultural appraisal of the future provisions for agriculture in crisis situations. These views became incorporated into »Kanslergade compromise,« named after the street on which the prime minister lived. Once again Hauch and Holdgaard were central figures in reaching an agreement. An additional factor was that both organizations very clearly felt the pressure from the Farmers' Union.

On the basis of the agricultural commission's recommendations, agricultural production was completely altered in 1933. This happened through various »arrangements«, which meant the regulation of certain sectors of production together with price-increasing measures, which secured minimal prices at the domestic market. The agricultural organizations accepted and cooperated with these interventions and thereby gave up a traditional liberal position.

At the beginning of 1933 there was, formally as well as realistically, a united agricultural front. The year 1933 marked the beginning of a recovery period for Danish agriculture, but this happened at the cost of the freedom and free trade approach, which had been the vocation's hallmark in the previous fifty years.